

УДК 336.7

Н. Ф. Єфремова,
к. е. н., доц. кафедри фінансів і кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет
С. А. Лисак,
магістрант кафедри фінансів і кредит,
Дніпродзержинський державний технічний університет
А. Д. Сергута,
магістрант кафедри фінансів і кредит,
Дніпродзержинський державний технічний університет

ЛІКВІДНІСТЬ І ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ЇХ РОЛЬ У ЕФЕКТИВНОМУ ФУНКЦІОНУВАННІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

У статті розглянуто існуючі в науковій літературі підходи щодо тлумачення сутності категорій «ліквідність» і «платоспроможність»; висвітлено параметри їх взаємозв'язку та суттєві відмінності; наведено причини виникнення кризи банківської ліквідності; визначено її значення у забезпеченні ефективного функціонування банківської установи.

In article approaches existing in scientific literature concerning interpretation of essence of the categories "liquidity" and "solvency" are considered; parameters of their interrelation and essential differences are reflected; the reasons of emergence of crisis of bank liquidity are given; its value in ensuring effective functioning of banking institution is defined.

Ключеві слова: банківська установа, ліквідність, платоспроможність, зобов'язання банку, криза банківської ліквідності, кредити, депозити.

Keywords: banking institution, liquidity, solvency, bank obligations, crisis of bank liquidity, credits, deposits.

I. Вступ. Банківська система кожної держави, незалежно від її економічної моделі та організації суспільних відносин, відіграє важливу роль у забезпеченні руху грошових потоків. Стійкий розвиток економіки в т.ч. її важливої ланки – банківської системи є ключовою проблемою сучасності. Розглядаючи банківську систему з точки зору виконання нею функції фінансового посередництва є всі підстави стверджувати, що вона пов'язана з динамікою розвитку та поточним станом економіки. Специфіка банківської системи, яка об'єднує інституції, котрі надають послуги з фінансового посередництва, визначає при оцінці її діяльності розгорнуту систему показників. Не викликає сумніву, що важливе значення у цій системі набуває забезпечення оптимального рівня ліквідності й платоспроможності банківських установ та гнучке реагування на системні ризики, якими обтяжена кожна сучасна банківська установа. При цьому, слід мати на увазі, що втрата банком своєї ліквідності може стати причиною втрати коштів або навіть призвести до банкрутства значної кількості його клієнтів. Це робить банківську ліквідність проблемою не тільки економічного, а й соціального значення.

Стає все наявнішим, що у сучасних реаліях, ефективне управління ліквідністю й платоспроможністю є однією з найважливіших проблем у діяльності кожного комерційного банку.

Значний вклад у дослідження проблеми банківської ліквідності й платоспроможності внесли вітчизняні науковці А.М.Герасимович, О.В.Дзюблик, І.К.Волошин, В.М.Котечков, А.М.Мороз, Л.О.Примостка ЮЛ., М.Кіндрицька. Разом з тим, теорія та практика забезпечення банківської ліквідності залишається недостатньо висвітленими та потребують подальшого дослідження.

Тому, можна стверджувати, що актуальність питань щодо забезпечення оптимального рівня ліквідності й платоспроможності у теперішній час значно посилюється і набуває певного як теоретичного, так і практичного значення.

II. Формулювання мети статті та завдань. Головною метою статті слід вважати аналіз існуючих тлумачень щодо сутності категорій «ліквідність» і «платоспроможність» банку, визначення їх змісту, висвітлення параметрів їх взаємозв'язку та суттєвих відмінностей, виявлення причин кризи ліквідності банківської установи.

III. Виклад основного матеріалу. Запорукою успіху будь – якого банку є ефективне управління ліквідністю. Вона є одним із ключових елементів менеджменту банку. Це в свою чергу потребує розроблення ефективних управлінських інструментів, які б давали змогу відстежувати і нівелювати вплив на рівень ліквідності як зовнішніх, так і внутрішніх факторів [4, с. 24]. Доведено, що сучасні банки можуть ефективно функціонувати лише за умов наявності оптимального рівня ліквідності.

Враховуючи значення ліквідності як для банківської системи, так і для кожної банківської установи, необхідно визначити її сутність, розглянути існуючі в науковій літературі тлумачення щодо її змісту.

Зауважимо, що залежно від цілей аналізу або досліджень, окремі науковці наводять різні тлумачення сутності категорії «ліквідність».

Так І. Лис стверджує, що ліквідність одна із узагальнюючих якісних характеристик діяльності банку, що характеризує його надійність та здатність забезпечувати своєчасне виконання своїх зобов'язань [7, с. 20].

На думку В.І.Міщенко, А.В.Сомик ліквідність банку за своїм призначенням має не лише забезпечити спроможність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати власні грошові зобов'язання, а й сприяти його розвитку на основі нарощування обсягів операцій відповідно до стратегії розвитку установи та попиту на ринку банківських послуг [10, с. 35].

В.М.Шелудько характеризує ліквідність як «...спроможність банку відповідати за своїми зобов'язаннями в термін і без втрат, тобто відображає спроможність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань перед клієнтами банку» [16, с. 294].

О. Деревська характеризує ліквідність як «...спроможність банку виконувати свої поточні фінансові зобов'язання» [2, с. 44].

Для О.І. Лаврушина «ліквідність – одна із узагальнюючих якісних характеристик діяльності банку, яка обумовлює його надійність. Ліквідність банку - здатність своєчасно без втрат виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами [8, с. 140].

Л.О.Примостка під ліквідністю банку розуміє його здатність швидко і в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах [11, с. 406].

У чинній нормативній базі ліквідність банку трактується як його здатність забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками виконання зобов'язань банку, а також строками і сумами інших джерел і напрямів використання коштів [12].

Виходячи з вищезазначеного можна погодитися саме з цим визначенням.

З аналізу різних визначень ліквідності підкреслимо, що вони в основному розкривають зміст цього поняття. Однак наочні два різні підходи до визначення ліквідності: її розуміють як запас, або як потік.

Запас характеризує ліквідність банку на певний момент часу, його здатність відповідати за своїми поточними зобов'язаннями і, зокрема, за рахунками до запитання. Як потік ліквідність характеризується за певний період або на перспективу, тоді як з погляду запасу вона має звужений характер.

При розгляді ліквідності як потоку основна увага приділяється можливості забезпечення трансформації менш ліквідних активів у більш ліквідні, а також додатковому притоку коштів, включаючи одержання позик.

Зауважимо, що ліквідність банку залежить не тільки від наявних у нього ліквідних ресурсів, а й від рівня ліквідності його клієнтів. Насамперед, від забезпечення юридичними і фізичними особами постійного поповнення коштів на рахунках, відсутності заборгованості перед бюджетом та іншими господарюючими суб'єктами тощо. На ліквідність банків також впливає наявність застави у позичальників.

Треба мати на увазі, що ліквідність банку формується поступово в процесі його розвитку, збільшення кількості та обсягів здійснюваних ним активних і пасивних операцій. Вибір показників для оцінювання ліквідності банку може залежати від особливостей ринку, на якому функціонує банк, виду банківських операцій, умов та специфіки їх здійснення.

Зауважимо, що поняття «ліквідність» тісно пов'язане із поняттям «платоспроможність». Під платоспроможністю розуміють не тільки можливість перетворення активів у швидко реалізовані, але ще й спроможність юридичної чи фізичної особи виконати свої платіжні зобов'язання у повному обсязі.

Тобто, ліквідність можна розглядати як необхідну та обов'язкову умову платоспроможності, контроль за виконанням якої бере на себе не тільки сама юридична чи фізична особа, а й певний орган зовнішнього контролю і нагляду. Зв'язок ліквідності й платоспроможності банку наведено на рисунку 1.

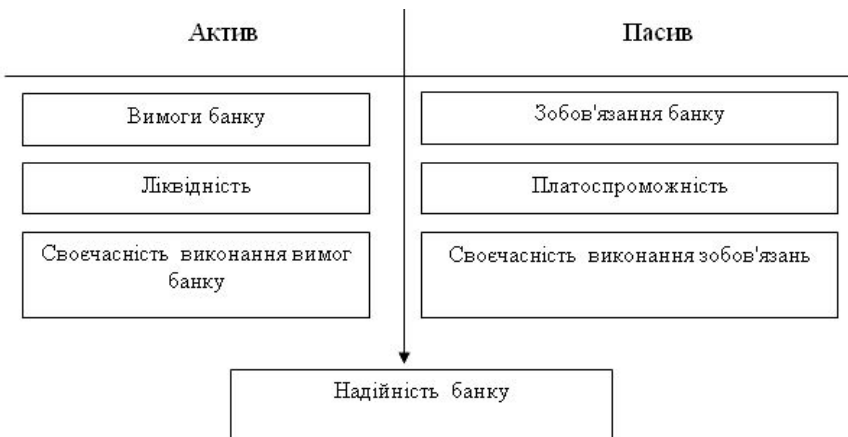

Рисунок 1. Схема взаємозв'язку ліквідності й платоспроможності [3, с. 110]

Однак, не зважаючи на взаємозв'язок платоспроможності й ліквідності банку, це різні поняття і, як зазначає О. В. Дзюблюк «... між ними все таки існує суттєва відмінність» [3, с. 160].

З цього приводу доречно зауважити, що НБУ і Світовий банк розглядають платоспроможність банку в контексті достатності його власного капіталу, який гарантує виконання зобов'язань, взятих на себе банком. Відповідно, банк вважається неплатоспроможним тільки тоді, коли власний капітал має знак «мінус» [14, с. 74].

Але якщо він за додатного показника суми власного капіталу не може виплачувати готівку, то він вважається платоспроможним, але неліквідним. З цього випливає, що платоспроможність і ліквідність банку тісно пов'язані між собою існуванням у банку власного капіталу. Разом з тим, між цими поняттями існують і суттєві розбіжності, які випливають з буття двох форм грошей – готівкових та безготівкових, у зв'язку з чим ліквідність банку цілком пов'язана з рухом готівки, відображаючи звітність банку виплачувати своїм вкладникам (та надійним позичальникам) готівку. Саме тому банку для підтримки своєї ліквідності потрібні не взагалі кошти у грошовій формі, а тільки готівка. Тому не випадково НБУ, ототожнюючи сутність платоспроможності і ліквідності банку встановив банкам різні нормативи: норматив платоспроможності та окремо норматив ліквідності, методика розрахунку яких суттєво відрізняється. Але норматив платоспроможності (так само як і сама платоспроможність) «... відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями» [13], що за неточного формулювання ліквідності банку помилково прирівнює її до платоспроможності, оскільки для підтримки своєї ліквідності банку потрібна лише готівка, а не весь регулятивний капітал банку [14, с. 74].

Помилковість, як на нашу думку, загальноприйнятого трактування ліквідності банку і нехтування істотними відмінностями між ліквідністю та платоспроможністю свідчить про те що і до тепер немає ясного і чіткого уявлення щодо принципових розходжень між здатністю банку своєчасно забезпечити виконання своїх грошових зобов'язань: грошових зобов'язань взагалі у безготівковій формі та зобов'язань тільки у готівковій формі. Це, безумовно, створює серйозні труднощі у практичній діяльності банків і, власне, сприяє виникненню кризи ліквідності у деяких вітчизняних банків, оскільки банк може залишатися платоспроможним (тобто мати достатній власний капітал), втрачаючи при цьому свою ліквідність, тобто здатність виплачувати готівку на першу вимогу своїх вкладників, або надійних позичальників.

Виникнення кризи банківської ліквідності в Україні зумовлено саме тим, що маючи достатній власний капітал (за нормативом платоспроможності) і виконуючи всі нормативи ліквідності, перш за все, поточної та короткострокової (які значно завищені завдяки включенню, відповідно до вимог методики їх розрахунку, наданих позичок), банки не відчують загрози своєї ліквідності. І, як наслідок, деякі вітчизняні банки наочно стикаються з кризою ліквідності.

До речі, у виникненні кризи ліквідності вітчизняних банків, як вважають науковці, значну роль зіграла і нова шкідлива концепція щодо трансформаційної функції банків, висунута деякими вітчизняними економістами, за якою банк має змогу трансформувати короткострокові малі вклади, які постійно залучаються банками, у джерела довгострокових позичок [13, с. 5].

Інші фахівці, і з цією позицією можна повністю погодитися, вважають цю концепцію хибною саме для ліквідності банків, стверджуючи, що за таких умов виникають суттєві ризики втрати банками не лише своєї короткострокової, а й загальної ліквідності, особливо якщо починається загальне вилучення вкладів, що робить трансформацію короткострокових вкладів у довгострокові джерела позичок небезпечною вже і в загальносупільному значенні. Ситуація, яка склалася у вітчизняній банківській сфері в останні роки повністю підтверджує правомірність таких тверджень.

Далі доцільно підкреслити, що банківська ліквідність піддається ризику ліквідності - ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх впливу, тобто ризику того, що банк не може розрахуватися у відповідний термін за власними зобов'язаннями у зв'язку з відсутністю оптимального співвідношення між власними та залученими коштами, неможливістю сформувати раціональну структуру активів зі збільшенням частки високоліквідних активів із прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів та усіх інших клієнтів.

Сучасна діяльність функціонування комерційних банків свідчить, що рівень їх витрат значно перевищує рівень заощаджень. Це в свою чергу призводить до значного поширення практики фінансування банківських активів зобов'язаннями у вигляді депозитів у банках.

Тобто бізнес модель українських банків передбачає фінансування корпоративних клієнтів за рахунок роздрібних депозитів. Крім того, сприяючи розвитку роздрібного бізнесу, банки концентрували увагу на кредитних продуктах, що призвело до появи небезпечного розриву у фінансуванні: кредити покривалися депозитами лише на дві третини

Уявлення про стан депозитного і кредитного ринків України за агрегованими групами клієнтів банків надає таблиця 1 [5].

Таблиця 1. Депозити і кредити у банківській системі України у 2005 – 2011 рр., млн. грн.

Періоди	Депозити	Кредити
---------	----------	---------

(роки)	Юридичні особи	Фізичні особи	Всього	Юридичні особи	Фізичні особи	Всього
2005	59623	73291	132914	109895	33523	143419
2006	77545	106885	184430	166683	78543	245226
2007	115689	164465	280154	271417	155446	426863
2008	142250	215550	357800	460529	273390	733919
2009	115204	210006	325210	474991	222538	697529
2010	144038	270733	414771	508288	186540	694828
2011	186213	306205	492418	580907	174650	755557
Темпи зростання за 2011 (%)	29,3	13,1	18,7	14,3	-6,4	8,74

Співвідношення депозитів і кредитів у банківській сфері України ілюструє рисунок 2.

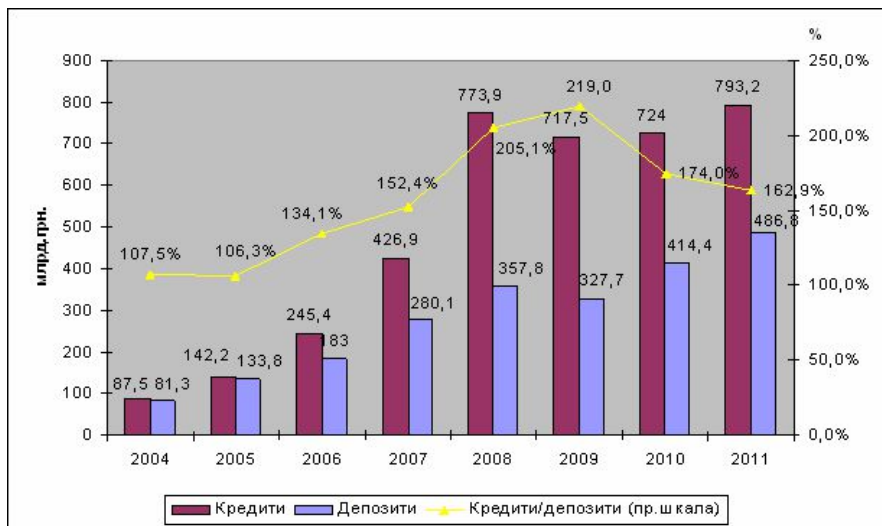

Рисунок 2 . Співвідношення кредитів та депозитів банків України у 2004 – 2011 рр. [5, с. 34]

Не можна не звернути увагу на той факт, що в період низьких процентних ставок на міжнародних ринках та доступності фінансування така стратегія комерційних банків не створювала значних ризиків. Але в умовах кризи й обмеженої ліквідності світових ринків капіталу залежність від зовнішнього фінансування обмежує можливість вітчизняних банківських установ.

Коментуючи ці дані треба звернути увагу на той факт, що у 2011 році почався процес оздоровлення банківської системи. Проте, різке погіршення перспектив економічного розвитку (зокрема, відновлення девальваційних очікувань) та подальше впровадження жорсткої монетарної політики (оскільки НБУ намагався зберегти фіксований обмінний курс) послабити зростання кредитів та депозитів у банківській системі в останньому кварталі. Зокрема, через жорсткий дефіцит ліквідності банки почали підвищувати відсоткові ставки по кредитам та встановлювати обмеження на нове кредитування. В результаті, у четвертому кварталі 2011 року загальний кредитний портфель банківської системи припинив зростання після збільшення обсягів кредитів на 2,9% та 3,7% у другому та третьому кварталі відповідно [5, с. 34].

Не викликає сумніву, що проблеми пов'язані із забезпеченням оптимального рівня ліквідності й платоспроможності можуть бути розв'язані, якщо банківська установа буде мати необхідний ресурсний потенціал, як за обсягом, так і за джерелами формування. Наведені на таблиці 2 дані свідчать, що на протязі останніх років темпи зростання депозитів, їх співвідношення до ВВП, значно відстають від темпів зростання кредитів [5, с. 36].

Таблиця 2. Показники банківського сектору України 2007 – 2011 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість діючих банків	175	184	182	176	176
Кількість банків із іноземним капіталом	47	53	51	55	53
Частка іноземного капіталу в капіталі банків	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9
Активи, млрд. грн.	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3
Активи, % ВВП	83,2	97,7	96,2	87,0	80,6
Активи, річний приріст, %	76,2	54,5	(4,9)	7,0	12,4
Депозити, % ВВП	38,9	37,7	35,8	38,3	37,0
Кредити, % ВВП	59,2	77,4	78,4	66,9	60,4
Кредити / депозити, %	152	205	219	175	163
Капітал, млрд. грн.	69,6	119,2	115,2	140,0	161,0
Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	13,9	14,0	18,1	20,8	18,9
Рентабельність активів, %	1,50	1,03	(4,38)	(1,45)	(0,76)
Рентабельність капіталу, %	12,7	8,5	(32,5)	(10,2)	(5,3)
Чиста процентна маржа, %	5,0	5,3	6,2	5,8	5,3
Витрати / Доходи (СІР), %	58,6	50,1	50,4	54,6	62,6

Тобто необхідно сприяти тому, щоб динаміка зростання депозитів, як найшвидше, збігалася із динамікою зростання кредитів.

Як вже було зазначено, ліквідність банку, багато в чому, визначає його платоспроможність. Однак, остання залежить і від інших чинників таких як:

- розмір капіталу;
- спеціалізація та диверсифікація банківських послуг;
- загального рівня ризиковості діяльності;
- співвідношення власних і залучених коштів.

З огляду на ту роль, яку відіграє ліквідність банківської системи і, зокрема, кожного комерційного банку у забезпеченні їх платоспроможності, фінансової стійкості, розширеного розвитку та ефективності трансмісійного механізму монетарної політики, вона є об'єктом управління центрального банку [9, с. 6].

В Україні управління ліквідністю банківської системи здійснює НБУ. Воно реалізується в процесі регулювання функціонування грошово – кредитного ринку на підставі законодавчо визначених механізмів та інструментів.

Для того, щоб визначити ліквідність по вимогах і платоспроможність по зобов'язаннях, що відносяться до різних часових інтервалів, ліквідність ділиться за тимчасовою ознакою трансформації на шоденну (миттєву), поточну й короткострокову.

За таким критерієм як джерела, розрізняють ліквідність на накопичену і куплену. Швидкість, з якою можна здійснити продаж, і величина витрат від такої операції визначають ступінь ліквідності активів. Вони за цією ознакою можуть бути високоліквідні, ліквідні та низько ліквідні (рисунк 3).

Підкреслимо, що характеристика ліквідності може застосовуватися як до активів банку, так і до його балансу, до банку в цілому, до банківської системи, загалом, і до фінансового ринку.

Необхідно врахувати й той факт, що оцінка ліквідності є занадто проблематичною, тому, що вона пов'язана з оцінкою ризику як активних, так і пасивних операцій банку. Крім того, аналізу підлягають не тільки дані звітних балансів банку, інформація про структуру рахунків, прибутків і збитків, дані звіту про рух джерел фінансування та інші джерела фінансового характеру [6, с. 120].

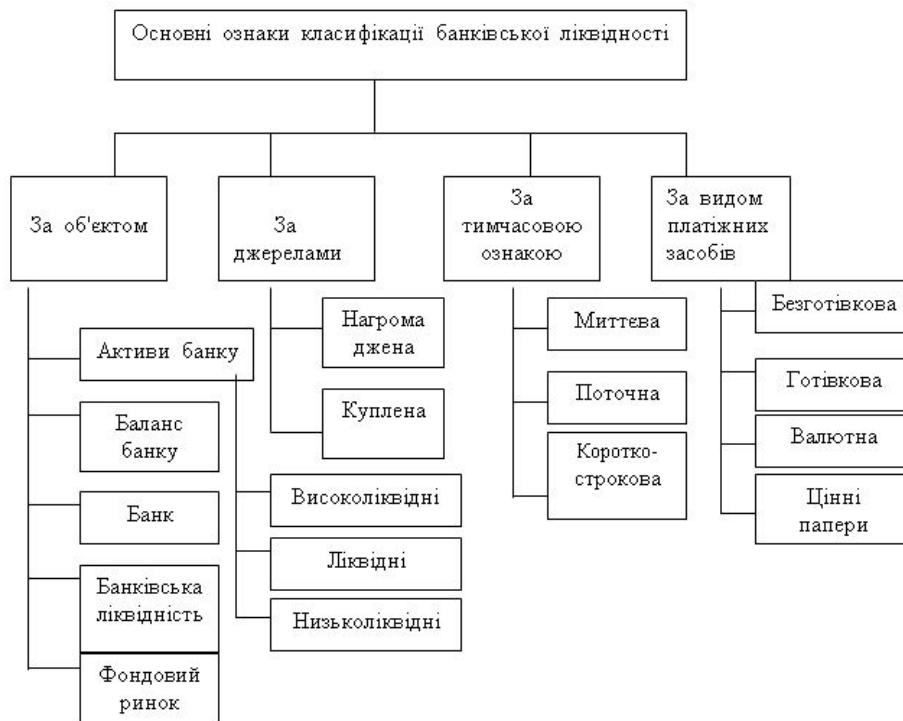

Рисунок 3. Класифікація банківської ліквідності за різними ознаками

Пояснюється це тим, що з ліквідністю пов'язане широке коло питань щодо ефективності діяльності банківської установи.

Головне, що після втрати ліквідності банк перестає існувати, відновити його репутацію та довіру до нього з боку клієнтів майже не можливо. Виходячи з цього, менеджмент банку має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних втрат. Тому важливе значення має застосований банком інструментарій управління ліквідністю, зокрема, методи оцінювання потреби в ліквідних коштах, достатність джерел їх поповнення для кожного банку, стратегії управління ліквідною позицією [11, с. 412].

IV Висновки. Стає все наявнішим, що банківська ліквідність відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування, як для кожної банківської установи, так і для фінансової системи країни. Ліквідність банку є однією з найважливіших характеристик діяльності банку. Вона є умовою самозбереження банку, оскільки підтримання належного рівня ліквідності дає змогу банку постійно залишатися платоспроможним, створюючи цим достатні умови для досягнення основних цілей банківської діяльності та стійкого розвитку економіки. Проте, нині значна кількість банківських установ зіткнулися із проблемою забезпечення оптимального рівня ліквідності й платоспроможності, відсутністю дієвих методів їх оцінки та діагностики. Тому побудова ефективної системи управління ліквідністю повинно бути одним із ключових елементів менеджменту банку.

Література

1. Висоцька Л. Напрями формування комплексної статистичної системи показників ліквідності банків // Банківська справа - 2005 - №5 - с.4-9.
2. Деревянська О. Активно-пасивні операції та управління ліквідністю банківської установи // Вісник НБУ. - 2008. - № 7.- с.43 – 46.
3. Дзюблук О.В. Організація грошово - кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. К.: Політграфкнига, 2000-261с.
4. Крилова В., Набок Р. Складові процесу управління ліквідністю банку// Вісник НБУ. - 2008. - № 6.- с 24-29.
5. Консолідована фінансова звітність. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс] : www.bank.gov.ua
6. Ковальчук Г.Г., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків. Навчальний посібник К.: «Знання» 1996 с.
7. Лис І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи// Банківська справа - 2009 - №4 - с. 19-25.
8. Лаврушин О. И. Банковское дело. Учебное пособие. - М.: Финансы и статистика. - 2003. - 667 с.
9. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи: економічна сутність структура і логічний підхід до аналізу. //Вісник НБУ – 2008-№11-с.6-9.
10. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності і регулювання //Вісник НБУ – 2009-№1-с.34-40.
11. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Навч. посіб. — К.:КНЕУ, 2004. — 467с.
12. Положення "Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України": Постанова Правління Національного банку від 26.09.2006 р. №378, зі змінами.
13. "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні": Інструкція НБУ, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001р. №368, зі змінами та доповненнями за станом на 01.01.2009.- Р. VI - П.1.1.
14. Рябініна Л. Ліквідність та платоспроможність комерційного банку, їх взаємозв'язок та відмінності // Банківська справа - 2009 - №6 – с.72-80.
15. Сало І.В., Криклій О.А. Фінансовий менеджмент банку: Навчальний посібник. - Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. - 314 с
16. Шелудько В.М. Фінансовий ринок. Навчальний посібник — К.: Знання, 2002. - с. 535.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"